

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

Böyük Səlcuq dövlətinin I Sultanı Toğrul bəyin (1037-1063) yerini tutacaq övladı yox idi. Vəzirli Kündürə taxta Alparslanın ögey qardaşı əmir Süleymanı çıxardı. Onu Toğrul bəyin əmisi Arslan Yabqunun oğlu Kutalmış bəy də müdafiə edirdi. Türk bəylərinin böyük çoxluğu həmin qəran düzgün saymadılar və sultanlığa Alparslanın layiq olduğunu söylədilər. O günə qədər bir çox zəfərlər qazanan, səsi-sorağı Xorasan sərhədlərini aşmış bütün ölkələrə yayılan Alparslan da taxtı kimsəyə vermək niyyətində deyildi. Çünki özünü atası Çağrı bəyin sağlığında sultan olmaq üçün hazırlamışdı. Anadolunu datürklərin ikinci vətəni etmək əzmindəydi.

Toğrul bəyin vəziri onun vəsiyyətinə uyğun əməl edərək əmir Süleymanı hökmdar taxtına oturtsa da, sərkərdə və əsgərlərin arzusuna görə Çağrı bəyin digər oğlu Xorasan hakimi Alparslan onun xəlifə təyin edilmişdi. Ancaq Gird-Kuh qalasında olan Arslan Yabqunun oğlu Kutalmış türkmənləri başına yığaraq (onların 50 min nəfər olduğu tarixi mənbələrdə göstərilir) onun qarşısına çıxmışdı. Savaşda Kutalmış məğlub oldu və döyüş meydanına yaxın bir yerdə ölüsü tapıldı. Alparslan Kutalmışın əsir alınmış qardaşı Rəsul Təkin və oğlu Mənsur ilə türkmən bəylərini öldürmək istədi, ancaq vəzirli Nizamülmülk buna mane oldu. Alparslan Kutalmışın ölümünə ağlamış və ona yas tutmuşdu.

Süleymanın hakimiyyəti uzun sürmədi. Alparslan ordusu ilə Reyə gələrək ögey qardaşı əmir Süleymanı və onun yaxın köməkçisi olan Kutalmışın silahlı qüvvələrini məğlub edərək hakimiyyəti ələ aldı. 1064-cü il sentyabrın 4-də 36 yaşlı Alparslan sultan elan olundu. Onun dövründə Səlcuq dövləti qüdrətli bir dövlətə çevrildi. Alparslanın hökmdar olması ilə Toğrul və Çağrı bəylərin dövlətləri bir idarə altında birləşdi və Səlcuq dövləti qüdrətli imperiyaya çevrildi. Alparslan əmisi Toğrul bəyin evləndiyi Abbasi səyyidəsini hədiyyələrlə Bağdada göndərdi. Onun bu səyyidə ilə evlənməsi və ölümündən sonra gələn səlcuq hökmdarlarının Abbasi xəlifələrindən qız istəmələrinin bir səbəbi olmalıdır. Bu səbəb ehtimal ki, Toğrul bəyin izdivacdan 6-7 ay qədər qısa müddət sonra ölmesi ilə xəlifələrdən "Güclü qız almağın uğurlu olmadığı"- şəklində qüvvətli bir inamin yaranması ilə əlaqədardır. Məşhur Cəfər Bərkənin aqibəti də bu xüsusda bir misal kimi xatirələrdə yaşayırdı. Maraqlıdır ki, Əməvilər də öz millətlərindən olmayanlara qız verməmişlər.

Alparslan 1064-cü ildə Şərqi Anadoluya və Gürcüstana yürüşdən sonra 1065-1066-cı illərdə Üst-Yurd və Manqışlaq tərəflərə getdi. Manqışlaqla Aral gölü arasında Çarığ adlı bəyin başçılığı altında böyük bir türkmən kütəsi yaşayırdı. Alparslan

Xarəzmin mərkəzi Ürgəndən çıxaraq Çarığın olduğu yere gəldi. Çarığ 30 min əsgəri ilə ona qarşı çıxdısa da, tar-mar edildi. Türkmənlər arvad-uşaqlarını, mal-qaralarını qoyaraq Manqışlağa qaçdılar. Alparslan buradan Sır-Dərya sahilindəki Cənd şəhərinə gəldi. Məqsədi sadəcə olaraq babası Səlcuqun qəbrini ziyarət etmək idi. Şəhərin hakimi Cəndxan anasını elçi göndərərək, Alparslanı tabe oldu. Babasının qəbrini ziyarət edən Alparslan buradan təkrar Xarəz-

Malazgirt savaşı

Bizans imperiyası ilə Səlcuq imperiyası arasında 26 avqust 1071-ci ildə meydan müharibəsi baş vermişdi. Sultan Alparslan Bizans imperatorunun böyük bir ordu ilə Anadolu səfərinə çıxdığını öyrəncə 27 aprel 1071-ci ildə Şamdan (Dəməşq) çıxdı və Fərat s vadisinə gəldi. Çox sürətli hərəkət edirdi. Fəratı keçərək heyvanların bir çoxu boğuldu.

Alparslan Azərbaycana girdi və orada Xoy şəhərini hərbi bazaya çevirdi. Vəzirli Nizamülmülk ilə xatununu, xəzinəsini Təbrizə göndərdi. Vəzirinə tez zamanda əsgər toplaması-

da heç kim yatmadı. 26 avqustda Türk süvariləri ordugahdan çıxaraq Bizans ordusunun ətrafında hərənib hücumu keçdilər. Alparslan bu savaşda Turan taktikasını tətbiq etmişdi. Hilal formasında hücumu başlayıb Bizans ordusunu hilalı bağlayıb məhv etdilər.

Savaş çox şiddətli oldu. Çarpışma günortadan sonra başlamış, axşama yaxın bitmişdi. Bu qısa müddət ərzində o böyüklükdə Bizans ordusunu damadağın edilmişdi. Qaçmaq istəyənlər türk qılıncı altında can verirdi. Aman diləyənlər əsir alındı. Əsirlər arasında Romen Diogen

tindən, əsgərlərimin çoxluğundan altımda yerin titrədiyini hiss etdim və öz-özümə "mən dünya sultanıyam, mənə kimsənin qüdrəti yetməz, bu ordu ilə hətta Çini fəth edərim" dedim. Bu qürur üzündən indi bu aciz vəziyyətə düşmüşəm. Halbuki hər hansı səfərə gedərkən daima Allahdan kömək dilərdim.

Məndən sonra oğlum Məlikşah Sultan olsun. Ona itaət edin. Tabə olacağınıza and için. Vəzirim Nizamülmülk də Məlikşaha itaət etsin. Nizamülmülk oğluma hamı təyin edərəm.

Atam Çağrı bəyə məxsus olan

Anadolu Fatehi – Sultan Alparslan

mə, oradan da Xorasanı qayıtdı. Onun altı aya yaxın davam edən bu səfərləri ana yurtdakı oğuzlarda səlcuq ölkəsinə köçmək arzusunu doğurmuş və ya qüvvətləndirmiş ola bilər. Məsələn, 1070-1071-ci illərdə Suriyaya gedərək buradakı fəthlərdə ordusu ilə iştirak edən oğuzların Bəydilli boyundan Atsizin ləqəbi Xarəzmi idi ki, bu onun Xarəzmdən təzəlikcə gəldiyinə işarədir. Alparslanın

ni də əmr etdi. Türk şəhərləri dağılmasın deyərək düşməni Səlcuq dövləti torpaqlarından kənarda qarşılaşmaq istəyirdi. Alparslanın yanında 4000 qulamane-saray əsgəri, yaxşı silahlandırılmış 10000 türkmən əsgəri və əmirlərin komandanlığı altında 40.000 nəfərlik ordusu vardı. Beləliklə, 54.000 nəfərdən ibarət türk ordusu Bizans imperatorunun 200 minlik ordusuna qarşı çıxacaqdı. Bu

də vardı. Əldə edilən qənimət isə çoxdu. 1200 nəfərin gətirdiyi dünyanın ən böyük malcanığı isə tam saz halda türklərin əlinə keçmişdir.

Malazgirt zəfərindən sonra Sultan Alparslanın şöhrəti yalnız islam aləmində deyil, dünyanın hər yerinə yayıldı. Malazgirt zəfərin-

Alparslan Azərbaycana girdi və orada Xoy şəhərini hərbi bazaya çevirdi. Vəzirli Nizamülmülk ilə xatununu, xəzinəsini Təbrizə göndərdi. Vəzirinə tez zamanda əsgər toplamasını da əmr etdi. Türk şəhərləri dağılmasın deyərək düşməni Səlcuq dövləti torpaqlarından kənarda qarşılaşmaq istəyirdi. Alparslanın yanında 4000 qulamane-saray əsgəri, yaxşı silahlandırılmış 10000 türkmən əsgəri və əmirlərin komandanlığı altında 40.000 nəfərlik ordusu vardı. Beləliklə, 54.000 nəfərdən ibarət türk ordusu Bizans imperatorunun 200 minlik ordusuna qarşı çıxacaqdı. Bu gənc, intizamlı ordunun Alparslan kimi sərkərdəsi və komandanı, çöl müharibəsinin bütün üsullarını bilən, təcrübəli, polad iradəli, inanılmış sərkərdələri vardı: Süleymanşah, Mənsur, Porsuq, Bozan, Savtəkin, Afşin, Əmir Sanduk, Artuk, Tutak, Əmir Çavlı, Məngüçək, Aytəkin, Taranoglu, Dilməçoğlu, Əhmədşah, Duduoglu kimi hərəsi bir orduya bərabər əvəzsiz sərkərdələr

babası Səlcuqun qəbrini ziyarət etmək üçün Cəndə qəder getməsi onun əcdadlarına qarşı duyduğu sevgi və bağlılığı göstərir.

Alparslan dövründə Bizans torpaqlarına yürüşlər çoxalmış və şiddətlənmişdi. 1070-ci ildə Alparslan Fatimilər xalifəsinin vəzirinin dəvəti ilə Diyarbakır yolu ilə Suriyaya getdi. Alparslan Hələb önlündə düşərgə qurdu. Şəhərin hakimi Mirdas oğlu Mahmud qorxusundan sultanın hüzuruna gələ bilmədiyini üçün Hələb bir müddət mühasirə edildi. Ağır vəziyyətə düşən Mirdas oğlu axırda oğuzlar kimi geyinərək Alparslanın yanına gəldi, sultan onu bağışladı və Hələbi yenə ona verdi.

Alparslan Toğrul bəyin ön Asiyanı fəth etmək siyasətini davam etdirdi. Güclü ordusu ilə Bizans sərhədlərinə çataraq Şirvan və Gürcüstani aldı. Daha sonra Bizansın mühüm qalalarından biri olan Anini mühasirəyə aldı və ələ keçirdi.

gənc, intizamlı ordunun Alparslan kimi sərkərdəsi və komandanı, çöl müharibəsinin bütün üsullarını bilən, təcrübəli, polad iradəli, inanılmış sərkərdələri vardı: Süleymanşah, Mənsur, Porsuq, Bozan, Savtəkin, Afşin, Əmir Sanduk, Artuk, Tutak, Əmir Çavlı, Məngüçək, Aytəkin, Taranoglu, Dilməçoğlu, Əhmədşah, Duduoglu kimi hərəsi bir orduya bərabər əvəzsiz sərkərdələr.

Alparslanın ordusu çox sürətli bir yürüşlə Malazgirt önünə gəldi və ordugahını qurdu. Düzenlikdəki təpələri tutaraq sudan korluq çəkmək üçün təpələrdən axan kiçik çayları nəzarət altına aldı. Bizans imperatoru Romen Diogen Rahva vadisinə gələn zaman türklərin düzenlikdəki bütün təpələri tutduğunu görəndə heyret etdi. Türklər bu qısa zamanda çox uzaqdan necə gəlmiş və bu strateji əhəmiyyəti olan təpələri necə tutmuşdular.

1071-ci il 25 avqust gecəsi ordu-

dən təqribən bir il sonra bir sui-qəsd nəticəsində 24 noyabr 1072-ci ildə Sultan Alparslan öldürüldü.

Alparslan Malazgirdə bütün dünyaya səs salan böyük zəfərini qazandıqdan sonra Alparslan Bizansın banş şərtlərini yerinə yetirməyəcəyini anlayaraq türkmən bəylərinə bütün Anadolunu zəbt etmək əmrini vermiş və Mavəraün-nəhrə səfər etmişdi. O zaman Qaraxanlı hökmdarı Nəsr xan ilə Xarəzmdə olan

Məlik İlyas arasında savaş başlamışdı. Alparslan vəziyyətə hakim olmaq, bölgədə nüfuzunu saxlamaq istəyirdi. Son səfərində ona qarşı çıxan Barzax qalası inadla qoruyan mühafizəçisi Yusif Xarəzmi əsir alınmış və sultanın hüzuruna gətirilmişdi. Bu sərkərdə sultanın ayaqlarına qapanmaq bəhanəsi ilə yerə ayılmış çəkməsində gizlətdiyi xəncəri qəfildən çıxarıb Alparslanı vurmuş, yanında olan Gövhərayını da yaralamışdı. Aldığı ağır yaradan sonra Alparslan cəmisə dörd gün yaşadı və bu müddət ərzində vəsiyyətini də bitirdi.

Vəsiyyəti

"Ağıllı və təcrübəli bir şəxs mənə demişdi: "Heç kimi fağır sanma, öz qüvvənə də güvənmə". Bu nəsihətə laqeyd qaldığıma görə böyük bir xəta etdiyimi indi (ölüm yatağında) daha yaxşı anlayıram. Bir tərənin üstünə çıxdığım zaman, ordumun əzəmətindən, əsgərlərimin çoxluğundan altımda yerin titrədiyini hiss etdim və öz-özümə "mən dünya sultanıyam, mənə kimsənin qüdrəti yetməz, bu ordu ilə hətta Çini fəth edərim" dedim. Bu qürur üzündən indi bu aciz vəziyyətə düşmüşəm. Halbuki hər hansı səfərə gedərkən daima Allahdan kömək dilərdim"

Bəlxədəki əmlak yenə ona aid olan pullar (beş yüz min dinar) oğlum Ayaza verilsin. Ayaz qardaşı Məlikşaha yardım etsin. Buna razı olmayıb üsyan edərsə, Məlikşah vəsiyyətimə yerinə yetirmək üçün Ayaza qarşı savaşda bu beş yüz min dinarı sərf edə bilər.

Qardaşım Qavurt bəy Şirazda yerləşsin, ora və digər qalalar Sultan Məlikşaha tabe olsun. Bundan başqa Qavurt bəy mənim dul arvadımı alsın.

Alparslan Anadolu fatihi olaraq Dünya tarixinə keçdi. Bu böyük hərbi dahisi 1064-1072-ci illərdə qısa bir müddətdə sultanlıq etməsinə baxmayaraq adını tarixə qızıl hərflərlə yazdırdı. Anadolunu fəth edərək əsliində Türkiyə dövlətinin təməlini atdı. Onun dövründə Oğuz Türkləri bir dövlət tərkibində birləşdilər. Böyük Səlcuq Dövləti 1038-1157 dövrlərik tariximizdə mühüm yerlərdən birini tutdu.